

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Процеси інтеграції світового співтовариства, зокрема у галузі військових відносин, призводять до змін у кваліфікаційних вимогах до фахових характеристик майбутнього офіцера. За цих умов особливого значення набувають такі якості випускника вищого військового навчального закладу, як мобільність, креативність, високий професіоналізм, здатність до налагодження ділових контактів з іноземними партнерами в іншомовному середовищі.

Участь у миротворчих місіях українських військовослужбовців вимагає не лише професійної політичної, психологічної, фізичної, але й спеціальної культурологічної підготовки у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, що забезпечує можливість активного спілкування в умовах полікультурного середовища.

Невід'ємною складовою професійної компетентності сучасного офіцера радіоінженерної спеціальності є культурологічні знання та вміння, необхідні для участі у міжнародних операціях з підтримки миру та безпеки у світі, про що йдеться у Програмі "Партнерство заради миру" (1994).

Як засвідчує аналіз наукової літератури, проблемі формування компетентності майбутнього фахівця приділяється належна увага. До кола наукових інтересів увійшли такі види компетентності: *професійна* (А. Ф. Адольф, О. Є. Антонова, Ю. В. Варданян, С. С. Вітвицька, О. А. Дубасенюк, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало); *педагогічна* (В. П. Бездухов, Л. П. Большакова, І. А. Воробйова, Л. Г. Карпова, С. В. Козак, А. Д. Онкович); *психологічна* (М. І. Лук'янова, Н. В. Яковлева); *соціально-перцептивна* (Н. М. Єршова); *загальнокультурна* (І. О. Котлярова); *комунікативна* (В. П. Кузовлев); *життєва* (І. Г. Єрмаков, Л. В. Сохань, І. П. Ящук) тощо.

Окремі аспекти культурологічної підготовки розглядаються в роботах Т. А. Валіахметової, Д. Ф. Глеби, О. В. Долженко, В. Я. Міщенко, Г. О. Наседкіної, О. О. Телічкіна, О. О. Фостачук, С. О. Шехавцової.

Проблему взаємозв'язків культури й освіти розглядали у своїх роботах А. О. Афанасьєв, Т. В. Іванова, В. О. Калінін, В. С. Маслов, В. М. Сичов та ін.

Процес підготовки військових фахівців ґрунтовно представлений у працях О. В. Барабанщикова, О. О. Безносюка, П. Л. Городова, А. Ф. Желєзняка, М. П. Коробейнікова, В. О. Огнева, М. І. Нещадима, Г. В. П'янковського, Н. Ф. Феденко, В. В. Ягупова.

На шляху вирішення окреслених завдань постають *суперечності* між: недостатньою визначеністю у вітчизняних освітньо-нормативних документах конкретних вимог щодо професійної культурологічної підготовки майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей та нагальною потребою у висококваліфікованих військових фахівцях, що володіють культурологічною компетентністю; неузгодженістю нормативних вимог щодо формування

означеної компетентності майбутніх офіцерів та необхідністю розробки чітких орієнтирів організації навчання у вищих військових навчальних закладах.

Актуальність та недостатнє теоретичне обґрунтування ролі культурологічної компетентності майбутнього офіцера, розкриття її сутності, необхідність розробки ефективних технологій її формування зумовило вибір теми дослідження – **"Педагогічні умови формування культурологічної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконане в межах комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка "Формування професійної майстерності вчителів в умовах європейської інтеграції" (РК № 0106U005409). Тема дисертації затверджена вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 10 від 29.06.2005 р) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол №7 від 27.09.2005).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити модель та технологію формування культурологічної компетентності у майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей.

Відповідно до мети та гіпотези визначено основні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми у вітчизняній та зарубіжній теорії і практиці професійної освіти.
2. Обґрунтувати модель культурологічної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей, критерії її оцінювання, показники та рівні сформованості.
3. Визначити педагогічні умови формування культурологічної компетентності у військовослужбовців.
4. Розробити та експериментально перевірити ефективність технології формування культурологічної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей.

Об'єктом дослідження є професійна підготовка майбутнього офіцера.

Предмет дослідження – педагогічні умови, зміст та технологія формування культурологічної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей у процесі гуманітарної підготовки.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування культурологічної компетентності майбутніх офіцерів набуватиме ефективності *за умов*: розробки та впровадження відповідної технології у процес підготовки майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей; використання додаткових, інтегративних спецкурсів з іноземної мови та дисциплін гуманітарного спрямування (філософії, культурології, історії військового мистецтва); стимулювання до навчально-пізнавальної культурологічної

діяльності дидактичними засобами центра самопідготовки курсантів; активного використання інформаційних комунікативних технологій, електронних ресурсів комп'ютерної мережі інтернет та інноваційних форм і методів роботи у вищому військовому навчальному закладі.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концептуальні ідеї про всебічний розвиток особистості, природу людської індивідуальності; культурологічний, компетентнісний, комунікативний, інтегрований, аксіологічний, функціональний, системний, особистісно орієнтований, особистісно-діяльнісний, герменевтичний підходи, які дозволяють системно досліджувати процеси культурологічної підготовки у вищому військовому навчальному закладі; теоретичні положення щодо організації загальноосвітнього процесу (Б. Г. Ананьєв, Ю. К. Бабанський, А. О. Вербицький, В. І. Загвязинський, М. Н. Скаткін); концепція безперервної та цілісної професійної підготовки кадрів (Д. В. Іщенко, А. Я. Найн, І. Г. Радванський, А. О. Тихончук); концептуальні основи теорії гуманізації освіти (В. П. Беспалько, І. С. Гончаренко, І. А. Зязюн, В. В. Серіков); теорії міжкультурної комунікації та діалогу культур (Е. Холл, Р. Олівер, П. Н. Донець, С. Г. Тер-Мінасова, В. С. Біблер); теорії і практики культурологічної освіти (Т. І. Іванова, Б. Т. Ліхачов, О. Л. Шевнюк); теорія міжкультурної комунікації та іншомовного спілкування (В. В. Верещагін, В. Г. Костомаров, Є. І. Пассов); основні положення державних нормативних документів України щодо проблем навчання та виховання, зокрема, й військового (законодавчі акти України з питань оборони та національної безпеки, Національна доктрина розвитку освіти, Концепція гуманітарного та соціального розвитку у Збройних Силах України тощо.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**: *теоретичні* (контент-аналіз основних понять, синтез, порівняння, узагальнення, моделювання) для узагальнення філософської, психолого-педагогічної, соціологічної літератури з теми дослідження та визначення сутності і структури культурологічної компетентності майбутніх офіцерів; *емпіричні* (анкетування, спостереження, бесіди, інтерв'ювання, письмове та усне опитування, тестування, самооцінка) для визначення критеріїв і рівнів сформованості культурологічної компетентності, виявлення суперечностей у змісті, формах і методах навчального процесу на різних етапах дослідження; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи) для визначення ефективності формування окресленої компетентності у процесі оволодіння радіоінженерними спеціальностями; *прогностичні* (метод незалежних експертних оцінок), що використовувався з метою впровадження та апробації розроблених навчально-методичних матеріалів; *статистичні методи математичної обробки кількісних даних*

дослідження; *математично-статистичний аналіз* педагогічних умов формування культурологічної компетентності військовослужбовців; *схематизації* (побудови графічних об'єктів з метою унаочнення результатів дослідження).

Організація та основні етапи дослідження. Дослідження проводилося протягом 2004-2009 рр. і передбачало кілька етапів наукового пошуку.

На першому етапі (2004-2005 рр.) вивчено стан розробленості проблеми культурологічної підготовки військовослужбовців у теоретичному та прикладному аспектах, визначено об'єкт, предмет дослідження, його мету і завдання та складено програму дослідження. Уточнено базові поняття, розроблено методологічний апарат та сформульовано робочу гіпотезу дослідження.

На другому етапі (2006-2008 рр.) обґрунтовано концептуальні ідеї та теоретичні засади формування культурологічної компетентності майбутнього офіцера, визначено її сутність і структуру, критерії та показники рівнів сформованості у військовослужбовців, розроблено модель та етапи її формування. Проведено констатувальний етап експерименту, узагальнено його результати. Реалізовано авторську технологію, визначено відповідні зміст, форми та методи, здійснено формувальний етап експерименту, проаналізовано його хід та результати.

На третьому етапі (2008-2009 рр.) узагальнено експериментальні дані, здійснено впровадження у навчально-виховний процес ВНЗ України.

Організація та експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Житомирського військового інституту ім. С. П. Корольова Національного авіаційного університету, Львівського інституту Сухопутних військ Національного університету "Львівська Політехніка", військових частин А0281, А1910, А0982 (м. Житомир), А0409 (м. Новоград-Волинський). До участі в експерименті було залучено 408 офіцерів військових частин, 604 курсанта та 23 педагога-експерта м. Львова, Житомира та Новоград-Волинська.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* розроблено модель культурологічної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей, обґрунтовано основні педагогічні умови її формування; *удосконалено* сутність і структуру культурологічної компетентності; уточнено поняття "культурологічна компетентність", визначено її основні критерії та рівні сформованості у військовослужбовців; *подальшого розвитку* набули положення щодо впровадження у навчальний процес вищих військових навчальних закладів сучасних форм, методів і засобів з метою формування культурологічної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Практичне значення дослідження полягає у розробці технології формування культурологічної компетентності майбутнього офіцера. Запропонована програма спецкурсу "Формування культурологічної компетентності військовослужбовця-професіонала" може бути використана у процесі вдосконалення навчальних планів та робочих програм гуманітарних дисциплін радіоінженерних спеціальностей військових ВНЗ. Підготовлений навчально-методичний посібник "Формування іншомовної компетентності військовослужбовців за системою STANAG – 6001", орієнтований на підготовку курсантів, слухачів курсів іноземних мов до здачі міжнародних тестів військового зразка STANAG – 6001.

Упровадження результатів дослідження здійснено в навчально-виховний процес Житомирського військового інституту ім. С. П. Корольова Національного авіаційного університету (довідка № 993 від 25.05.2009 р.), Львівського інституту Сухопутних військ Національного університету "Львівська Політехніка" (довідка від 24.02.2009 р.), військових частин м. Житомир А0281 (довідка № 322 від 04.09.2009 р.), А1910 (довідка № 211 від 02.09.2009 р.), м. Новоград-Волинський А0409 (довідка № 850 від 27.03.2009 р.).

Вірогідність отриманих результатів дослідження забезпечувалася теоретичним обґрунтуванням вихідних положень, застосуванням комплексу методів, адекватних поставленій меті та завданнями, а також поєднанням кількісного і якісного аналізу отриманих даних, використанням методів математичної статистики.

Особистий внесок здобувача в розробці навчально-методичного посібника "Формування іншомовної компетентності військовослужбовців за системою STANAG – 6001", підготовленого у співавторстві з кандидатом психологічних наук А. В. Чирвою, полягає в обґрунтуванні технології формування іншомовної компетенції як складової культурологічної компетентності військовослужбовців і підготовці методичних рекомендацій та зразків планів-конспектів занять викладачів Міжнародної вищої школи збройних сил Канади.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях, зокрема *міжнародних*: "Вимоги до оцінювання військовослужбовців за стандартами STANAG – 6001" (Оттава, 2007), "Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми" (Вінниця, 2008), "Парадигма творення в сучасній науці на шляху до інтегрованого світогляду" (Острог, 2008), "Інтеграція системи безперервної освіти України в європейський освітній простір: стан, проблеми, перспективи" (Чернівці, 2009); *всукраїнських*: 28-й науковій конференції військово-наукових (наукових)

товариств факультетів (Житомир, 2005); "Тенденції розвитку професійно-педагогічної освіти в Україні і за кордоном" (Житомир, 2006); "Модернізація вищої освіти у контексті євроінтеграційних процесів" (Житомир, 2007).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження відображено у 14 одноосібних публікаціях автора, серед яких 7 статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 7 статей у збірниках наукових праць та 1 навчально-методичний посібник, написаний у співавторстві.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 323 сторінки, з яких 188 основного тексту. Список використаних джерел включає 362 найменування (з них – 88 іноземними мовами) на 35 сторінках. Дисертація містить 29 рисунків та 20 таблиць на 25 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету дослідження, його завдання, об'єкт, предмет та гіпотезу, викладено теоретико-методологічні засади, сформульовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі – "**Теоретичні засади формування культурологічної компетентності майбутнього офіцера**" – визначено сутність основних понять дослідження; обґрунтовано вплив дисциплін гуманітарного циклу на ефективність формування культурологічної компетентності майбутнього офіцера радіоінженерної спеціальності.

На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної, соціально-педагогічної, лінгвістичної, методичної літератури доведено, що для якісної характеристики готовності випускника вищого військового навчального закладу до професійної діяльності на сучасному етапі розвитку військової освіти використовується категорія "професійна компетентність", яка розглядається як результат професійної підготовки майбутніх офіцерів.

Культурологічну компетентність майбутнього офіцера розглядаємо як складову професійної компетентності військовослужбовця радіоінженерної спеціальності, професійно-особистісну характеристику фахівця, що передбачає набуття його теоретичної і практичної готовності до здійснення професійної діяльності в умовах міжкультурної комунікації іншомовного соціокультурного середовища.

Визначено структуру культурологічної компетентності майбутнього офіцера, що включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативний та контрольний-оцінний компоненти. Доведено, що, з іншого боку, вона є результатом оволодіння професійними компетенціями (загальнокультурною, міжкультурною, соціокультурною, фаховою, іншомовною та комунікативною),

які допомагають не лише вирішити професійні, інженерно-технічні проблеми засобами діалогу культур, але й сприяють професійному саморозвитку та самовдосконаленню особистості.

До **мотиваційно-ціннісного** компоненту віднесено потреби, спонукання, цілі, ціннісні установки військовослужбовця; наявність інтересу до зазначеного виду діяльності; потреба майбутнього фахівця у знаннях, оволодінні ефективними шляхами формування професіоналізму.

Когнітивний компонент охоплює систему засвоєних у вищому навчальному закладі знань, зокрема, в галузі гуманітарних наук у контексті відповідності етичним нормам, соціальним функціям майбутнього офіцера.

Комунікативний компонент культурологічної компетентності передбачає сформованість умінь формулювати думки, переконувати, аргументувати, наводити докази, аналізувати, висловлювати судження, емоційно передавати відповідну інформацію, встановлювати міжособистісні зв'язки, обрати оптимальний стиль спілкування в різних ситуаціях.

Контрольно-оцінний компонент культурологічної компетентності виявляється в умінні свідомо контролювати та самостійно оцінювати результати власної діяльності, рівень особистісного розвитку, сформованості знань, умінь, навичок та особистісних досягнень за певними критеріями.

З'ясовано, що окрім зазначених компонентів, культурологічна компетентність передбачає наявність відповідних професійних компетенцій: *загальнокультурної*, що визначається володінням вітчизняною та світовою культурною спадщиною; застосуванням технологій міжкультурної взаємодії, культурологічних знань, умінь, навичок у процесі комунікації в соціокультурному середовищі; *міжкультурної*, яка характеризується наявністю комплексу знань, умінь, навичок, звичок, звичаїв, правил і законів спілкування певного соціуму, формуванням полікультурної особистості; *соціокультурної*, зумовленої знанням лінгвістичних маркерів соціальних стосунків, правил етикету, вмінням користуватись елементами соціокультурного контексту, які є релевантними реалізації мовлення з точки зору носіїв певної національної лінгвокультурної спільноти; *фахової*, яка передбачає наявність комплексу знань, умінь та навичок щодо здійснення професійних обов'язків майбутнього офіцера радіоінженерної спеціальності; *комунікативної*, що характеризується сукупністю знань і вмінь для організації ефективної міжкультурної взаємодії, володіння основними правилами спілкування; *іншомовної*, яка визначається як складова культурологічної компетентності, містить у собі культурологічні знання, вміння та навички, необхідні для здійснення діяльності в іншомовному середовищі.

Відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики військовослужбовця радіоінженерної спеціальності, визначено види знань, умінь та функцій майбутнього офіцера, які сприяють формуванню

культурологічної компетентності за умов застосування інтегрованого підходу у процесі викладання гуманітарних дисциплін.

У другому розділі – **"Модель формування культурологічної компетентності у процесі професійної підготовки військовослужбовців"** – проаналізовано поняття "педагогічні умови" та виділено їх основні групи; розроблено модель формування культурологічної компетентності майбутнього офіцера; обґрунтовано дидактичні засади здійснення навчального процесу; визначено показники, критерії та рівні сформованості культурологічної компетентності.

Педагогічні умови формування культурологічної компетентності військовослужбовців визначено як сукупність обставин, що сприяють побудові навчально-виховного процесу з урахуванням потреб, інтересів, можливостей особистості щодо ефективної комунікації у ході професійної діяльності.

На основі застосування методів математично-статистичного аналізу та експертної оцінки педагогів виділено провідні групи педагогічних умов ефективного формування культурологічної компетентності. *Організаційні* умови включають: здійснення навчального процесу в єдності професійного і соціокультурного компонентів; розподіл курсантів на групи за рівнем знань; застосування різних видів групової діяльності; забезпечення інтеграції наукових знань, емоційно-ціннісних суджень і практичних дій військовослужбовців; створення банку необхідної інформації для використання навчальних матеріалів; використання наявного в Україні та зарубіжного досвіду навчання курсантів. *Методичні* передбачають: послідовне засвоєння дисципліни; застосування різних форм занять відповідно до вимог організації навчально-виховного процесу, прогнозування слабких сторін при управлінні ним; вибір завдань, що створюють проблемні ситуації в структурі навчальної діяльності; виконання навчально-пізнавальних завдань професійної спрямованості різної спеціалізації; поступове впровадження навчальних програмних засобів та інноваційних методів викладання у процес фахової підготовки; вибір педагогічно доцільних форм, методів, засобів навчання в контексті їх інтеграції. *Технологічні* умови визначаються необхідністю застосування систематичного контролю після вивчення кожної теми, систематизацією знань та відповідних умінь і навичок курсантів, порівнянням очікуваних та отриманих результатів; аналізом підсумкових робіт за допомогою методів математичної статистики; співвідношенням рівня засвоєння навчального матеріалу курсу з особистісною і професійною метою та завданнями; використанням педагогічної технології підготовки сержантів-консультантів до процесу керування самопідготовкою курсантів. *Психологічні* – передбачають створення сприятливого психологічного клімату навчальної діяльності; спонування до самоаналізу, самооцінювання, самовдосконалення;

формування внутрішньої мотивації самостійного навчання курсантів; орієнтацію на розвиток професійних та ключових компетенцій; взаємодію викладача та військовослужбовця на рівні співробітництва. *Реалізаційні* умови включають: залучення до діалогу культур; використання іншомовної культури як засобу пізнання й розвитку особистості; оволодіння знаннями про історію, звичаї, реалії та традиції країни, мова якої вивчається; інтеграцію дисциплін гуманітарного циклу (іноземної мови з культурологією, філософією, історією військового мистецтва) та цілеспрямоване вдосконалення їх змісту та структури; внесення корекції у зміст навчального матеріалу та в організацію навчального процесу.

Розроблено модель формування культурологічної компетентності майбутнього офіцера, яку розглянуто як систему взаємопов'язаних елементів: соціального замовлення, мети, змісту, принципів, форм, методів, засобів, етапів організації навчально-виховного процесу, результату, а також педагогічних умов її реалізації. Побудова моделі здійснювалася на основі сучасних наукових підходів, а саме: культурологічного, компетентнісного, комунікативного, інтегрованого, аксіологічного, функціонального, системного, особистісно орієнтованого, особистісно-діяльнісного, герменевтичного та принципів організації навчально-виховного процесу (професійної спрямованості, науковості, доступності, міцності, систематичності, послідовності, наочності, інтенсивності, зв'язку з життям, практичною діяльністю (рис. 1)).

Визначено основні компоненти культурологічної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей, до яких віднесено: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативний та контрольно-оцінний компоненти.

Згідно з критеріями міжнародних експертів Ради Європи обґрунтовано такі рівні культурологічної компетентності майбутніх офіцерів: рівень А1 (*елементарний*) – використання елементів культури та мови, при якому військовослужбовець може вирішувати нескладні повсякденні проблеми особистого та побутового характеру; рівень А2 (*середній*), у межах якого військовослужбовець володіє культурологічними знаннями щодо виконання певних соціальних функцій у сферах особистого побуту, сімейного життя, орієнтації у професійній діяльності; рівень В1 (*"рубіжний"*), завдяки якому він може вирішувати переважну більшість питань практичної діяльності під час перебування в країні, мова якої вивчається; рівень В2 (*"просунутий"*), який дозволяє особистості вести відповідні дискусії за фахом; спілкуватися з носіями мови з таким ступенем швидкості та спонтанності, що не завдає перешкод у спілкуванні жодній із сторін.

Визначено критерії (мотиваційно-потребовий, когнітивний, діяльнісний) та показники (потреби та мотиви, знання, вміння та навички) сформованості культурологічної компетентності.

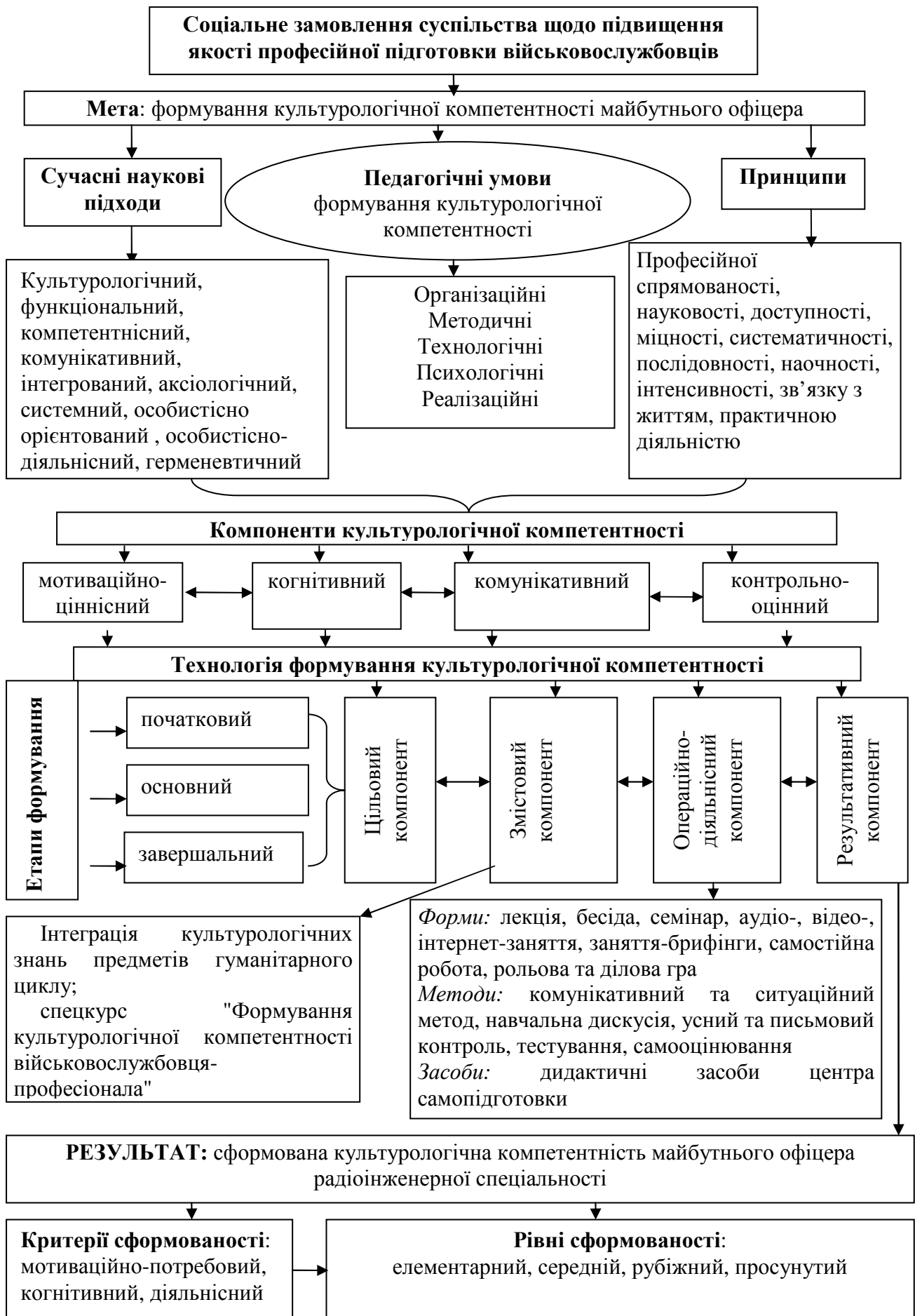

Рис.1. Модель формування культурологічної компетентності майбутнього офіцера радіоінженерної спеціальності

У третьому розділі – "Експериментальне дослідження процесу формування культурологічної компетентності майбутнього офіцера" – викладено програму експериментальної роботи щодо формування у майбутніх офіцерів культурологічної компетентності; проаналізовано результати констатувального етапу експерименту; запропоновано авторську технологію підготовки майбутнього офіцера; здійснено аналіз результатів формувального етапу експерименту.

Програма експериментальної роботи складалася з *підготовчого констатувального, формувального та результативного* етапів, які передбачали визначення загальної структури експерименту, вибір процедури експериментальних досліджень, пакету прикладних програм обробки та аналізу статистичних даних.

Дослідженням охоплено 408 офіцерів військових частин, з яких 203 учасники миротворчих місій, 205 професійні офіцери, 150 курсантів Житомирського військового інституту Національного авіаційного університету, 115 курсантів Львівського інституту Сухопутних військ "Львівська Політехніка" та 23 педагоги-експерти.

Достовірність дослідження забезпечувалася приналежністю опитуваних до основних центрів підготовки військ до миротворчих операцій (30-та Окрема Механізована Бригада м. Новоград-Волинська, 95-та Аеромобільна Бригада міста Житомира, Львівський інститут Сухопутних військ Національного університету "Львівська Політехніка" та Житомирський військовий інститут Національного авіаційного університету).

Технологію побудовано на основі інтеграції культурологічних знань предметів гуманітарного циклу (культурології, філософії, історії військового мистецтва, іноземної мови) та допоміжного спецкурсу "Формування культурологічної компетентності військовослужбовця-професіонала", який орієнтований на засвоєння майбутніми офіцерами основ повсякденної, професійної, військової, миротворчої, інженерно-технічної тематики; сприяє оволодінню комунікативними вміннями та навичками у надзвичайних ситуаціях.

Обґрунтовано необхідність застосування різноманітних форм, методів, прийомів мотивації та стимулювання, контролю та самоконтролю рівня сформованості культурологічної компетентності курсантів.

У процесі формування *мотиваційного* компоненту культурологічної компетентності впроваджено такі форми і прийоми: створення творчої атмосфери при проведенні занять з використанням інноваційних методик навчання та викладання; поєднання комунікативного та традиційного методу навчання; використання ділових та рольових ігор, творчих презентацій, проведення аудіо-, відео-, інтернет-занять.

Когнітивний компонент формування культурологічної компетентності передбачав використання таких методів та форм організації навчання: аудіо- та відео-заняття, конференції, самостійне опрацювання літератури професійного спрямування в центрі самопідготовки, комп'ютерне навчання (виконання вправ та тестів в умовах інтернет-класу), підготовка презентацій радіоінженерної спрямованості, проектів на військову та інженерно-технічну тематику.

У процесі формування *комунікативного* компонента культурологічної компетентності реалізовано сучасні методи ситуаційного навчання, навчальної дискусії, брифінги з військово-миротворчої тематики, вікторини на технічну тематику та ін.

Контрольно-оцінний компонент культурологічної компетентності передбачав застосування практичних методів навчання, а саме: використання тестових завдань, самоперевірки та самоаналізу, усного та письмового контролю.

В основу побудови технології формування культурологічної компетентності майбутнього офіцера покладено методику поетапного формування знань і вмінь.

На кожному етапі впровадження авторської технології в експериментальних групах систематично і планомірно використовувалися різні види навчально-мовленнєвих ситуацій, які відповідали поставленим завданням експерименту.

На першому (початковому) етапі навчання досягався рівень стійкої комунікативної грамотності майбутнього офіцера, що визначався вдосконаленням навичок професійного спілкування, підтримкою зацікавленості курсантів щодо вивчення гуманітарних дисциплін і передбачав: створення доброзичливої атмосфери; формування системи загальних культурологічних знань, умінь, розвиток здібностей до самооцінювання та здатності до самостійного опрацювання матеріалу.

На другому (основному) етапі відбувалася активізація вмінь та навичок, засвоювалася країнознавча та соціокультурна інформація за допомогою створення комунікативних ситуацій навчання, наближених до реальних. З метою підтримки позитивного ставлення до навчання; формування у курсантів рубіжного рівня (B1), професійних компетенцій військовослужбовців; збагачення лексичного запасу майбутніх офіцерів спеціальною термінологією та професійно-орієнтованою лексикою.

На третьому (завершальному) етапі продовжувалося формування загальних та професійних компетенцій курсантів у визначеній сфері на основі проведення пізнавальних ігор, розширення радіоінженерної тематики та реалізації ситуацій професійного спілкування, створення презентацій професійно-орієнтованої тематики.

У контрольних групах навчання проводилося за традиційною методикою, однак використовувались елементи розробленої технології. Експериментальні групи працювали за інноваційною технологією.

З'ясовано, що результативності формувального етапу експерименту сприяло використання методу занурення в особливе культурологічне середовище шляхом створення полікультурного середовища атмосфери, інтеграції знань з гуманітарних дисциплін (філософія, культурологія, історія військового мистецтва, іноземна мова); проведення семінарів та круглих столів з актуальних проблем життєдіяльності військовослужбовців; використання курсантами навчальних ресурсів центру самостійної підготовки тощо.

Доведено, що завдяки впровадженню спецкурсу "Формування культурологічної компетентності військовослужбовця-професіонала", а також авторської технології кількість військовослужбовців, які володіли початковим рівнем, значно зменшилася. Підвищилася кількість курсантів "рубіжного" (0, 23) та "просунутого" (0, 78) рівнів (рис. 2).

Достовірність одержаних висновків перевірено за допомогою використання t - критерію Ст'юдента та методів математичної статистики.

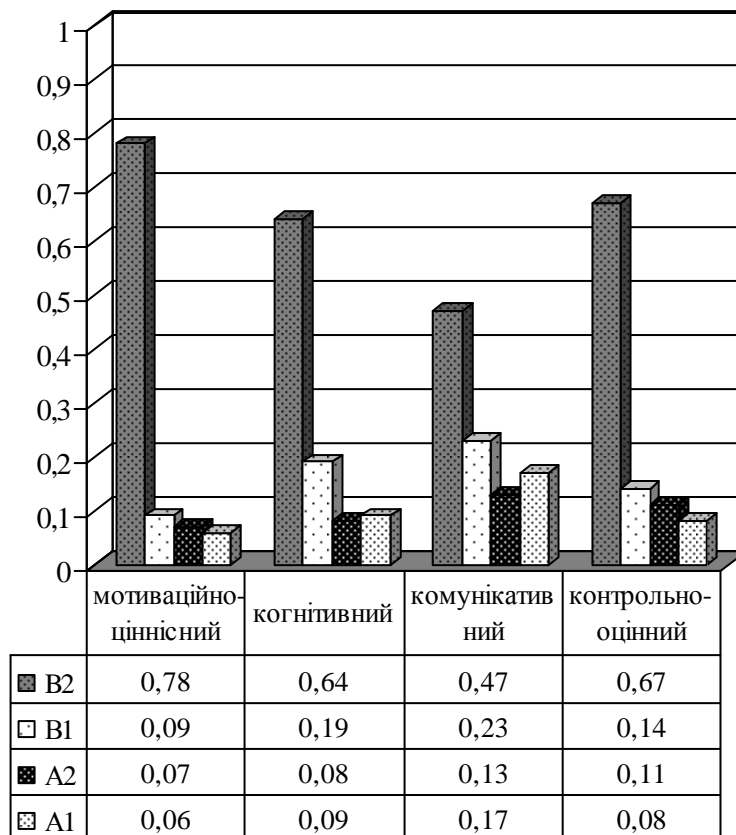

Рис. 2. Результати сформованості компонентів культурологічної компетентності експериментальної групи в кінці експерименту

Таким чином, результати формувального етапу експерименту свідчать про ефективність розробленої технології формування культурологічної компетентності та доцільність її впровадження у практику професійної підготовки військовослужбовців.

Узагальнення результатів наукового дослідження дає підстави зробити такі **висновки** та окреслити перспективи подальшої роботи:

1. На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної, соціально-педагогічної, лінгвістичної, методичної літератури доведено, що серед основних завдань вищої військової освіти, які потребують першочергового розв'язання, проблема формування культурологічної компетентності майбутнього офіцера займає одне з чільних місць з огляду на необхідність участі у миротворчих операціях із представниками Збройних Сил інших країн, вільного спілкування з іноземцями, вирішення проблеми професійної діяльності у нестандартних ситуаціях.

Культурологічну компетентність майбутнього офіцера визначено як професійно-особистісну характеристику, яка передбачає теоретичну і практичну готовність до здійснення професійної діяльності в умовах міжкультурної комунікації в іншомовному професійному та соціокультурному середовищі та включає в себе систему мотиваційно-ціннісного, когнітивного, комунікативного, контрольо-оцінного компонентів, а також сукупність професійних компетенцій: загальнокультурної, міжкультурної, соціокультурної, фахової, комунікативної та іншомовної.

Визначено ефективні форми, методи, прийоми та засоби організації навчально-виховного процесу.

2. Розроблено теоретичну модель формування культурологічної компетентності військового фахівця у вищому військовому навчальному закладі. Визначено принципи, підходи, педагогічні умови, компоненти, етапи, форми, методи, прийоми та засоби формування культурологічної компетентності майбутнього офіцера.

Обґрунтовано критерії (мотиваційно-потребовий, когнітивний, діяльнісний) та показники (потреби та мотиви, знання, вміння та навички) сформованості культурологічної компетентності військовослужбовців вищих військових навчальних закладів.

У процесі аналізу Загальних Рекомендацій Ради Європи виокремлено такі рівні культурологічної компетентності військовослужбовців, які відповідають військовим міжнародним стандартам NATO STANAG 6001: A1 – елементарний (Рівень 1); A2 – середній (Рівень 1+); B1 – "рубіжний" (Рівень 2); B2 – "просунутий" рівень незалежного користувача (Рівень 2+).

3. Виділено основні групи педагогічних умов ефективного формування визначеної компетентності: *організаційні* – здійснення навчально-виховного

процесу, діагностики розвитку курсантів, підбір технічного забезпечення занять; *методичні* – уточнення, доповнення змісту навчальних занять, інтеграція гуманітарних дисциплін, спецкурсів; *технологічні* – використання практико-орієнтованих технологій, коригування контрольно-оцінювальних підходів до результатів навчання; *психологічні* – створення системи стимулювання та мотивації, атмосфери співпраці та співтворчості між усіма суб'єктами освітнього процесу; *реалізаційні* – здійснення культурологічної гуманітарної підготовки військовослужбовця, використання інтегрованого підходу у процесі навчання та викладання.

4. Технологія формування культурологічної компетентності сприяла розвитку її основних компонентів за допомогою форм, методів, прийомів та засобів, які використовувались у центрі самопідготовки військовослужбовців.

Результати констатувального етапу експерименту підтвердили наявність низьких показників сформованості культурологічної компетентності, причинами чого є недостатній рівень мотивації, культурологічних знань та невідповідні умови вивчення гуманітарних дисциплін у вищому військовому навчальному закладі.

Доведена необхідність реалізації авторської технології у процесі засвоєння основних курсів гуманітарних дисциплін, зокрема "Культурології", "Філософії", "Історії військового мистецтва", "Іноземної мови", зміст яких інтегровано та збагачено культурологічним матеріалом.

Аналіз результатів проведеного дослідження свідчить, що в експериментальній групі відбулося зростання "просунутого" (0,78) і "рубіжного" (0,23) рівнів культурологічної компетентності, зниження показників кількості курсантів з середнім (0,13) та елементарним (0,06) рівнем. Достовірність одержаних висновків забезпечено використанням t - критерію Ст'юдента та методами математичної статистики, що свідчить про ефективність розробленої технології формування культурологічної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей.

Отже, мету і завдання дослідження досягнуто, основні положення гіпотези підтверджено. Проте представлене дисертаційне дослідження не претендує на вичерпне висвітлення окресленої проблеми. До напрямів, що потребують подальшого дослідження, віднесено: необхідність конкретизації та наповнення всіх структурних елементів культурологічної компетентності; вивчення механізмів впливу різних культур на особистісну самореалізацію військового фахівця в професійній діяльності, розвиток інтегративного напрямку гуманітарних дисциплін з військовими.

Основні положення дисертації викладено у таких **публікаціях автора**:

1. *Маслак Л. П.* Роль і місце міжкультурної комунікації у процесі формування культурологічної компетентності майбутніх офіцерів / Л. П. Маслак // Науковий Вісник Чернівецького університету. — 2009. – Вип. 469. – С. 105–111.
2. *Маслак Л. П.* Проблема професійної іншомовної підготовки майбутніх офіцерів / Л. П. Маслак // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. – 2006. – Вип. 29 – С. 148–151.
3. *Маслак Л. П.* Інноваційні технології в процесі вивчення іноземної мови з обдарованими курсантами / Л. П. Маслак // Актуальні проблеми психології : проблеми психології обдарованості : [зб. наук. праць / за ред. С. Д. Максименко]. – Житомир : ЖДУ, 2008. – Т. 6. – Вип. 3 – С. 171–175.
4. *Маслак Л. П.* Застосування інноваційних методик навчання в процесі професійної іншомовної підготовки військовослужбовців / Л. П. Маслак // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : [зб. наук. праць / за ред. І. А. Зязюна]. – Київ – Вінниця : ДОВ "Вінниця", 2008. – С. 394–397.
5. *Маслак Л. П.* Основні етапи та принципи формування професійної іншомовної компетентності майбутнього офіцера / Л. П. Маслак // Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : [зб. наук. праць / за ред. Л. С. Нечепоренко]. – Харків: Видавничий центр ХНУ, 2008. – С. 143–149.
6. *Маслак Л. П.* Роль викладача в процесі формування професійної іншомовної компетентності майбутніх офіцерів у контексті ідей А. С. Макаренка / Л. П. Маслак // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. — 2008. – Вип. 42. – С. 131–134.
7. *Маслак Л. П.* Результати формування професійної іншомовної компетентності майбутніх офіцерів / Л. П. Маслак // Збірник наук. праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. – Хмельницький : НАДПСУ, 2008. Частина II, № 45. – С. 93–97.
8. *Маслак Л. П.* Формування іншомовної компетентності військовослужбовців за системою STANAG-6001 / Л. П. Маслак, А. В. Чирва. – Житомир : ЖВІНАУ, 2009. – 160 с.
9. *Маслак Л. П.* Інтегрований підхід у формуванні готовності курсантів вищого військового навчального закладу до міжкультурної комунікації // Теорія та методика викладання філологічних дисциплін : науково-методичні матеріали. – Житомир : ЖВІРЕ, 2005. – С. 56–62.
10. *Маслак Л. П.* Проблеми підготовки спеціаліста в контексті євроінтеграційних процесів в Україні // Модернізація вищої освіти у контексті

євро-інтеграційних процесів : [зб. наук. праць учасн. Всеукр. методолог. семінару з міжнар. участю]. Житомир : ЖДУ, 2007. – С. 114–120.

11. *Маслак Л. П.* Інтегрований підхід у формуванні готовності курсантів вищого військового навчального закладу до спілкування на міжкультурному рівні // Актуальні проблеми професійно-педагогічної освіти та стратегії розвитку : [зб. наук. праць]. – Житомир : ЖДУ, 2006. – С. 73–75.

12. *Маслак Л. П.* Роль міжкультурної комунікації військовослужбовців у паблік рілейшнз // Паблік рілейшнз : український досвід (міждисциплінарні дослідження) : [зб. праць молодих наук. / за ред. Л. О. Данильчук]. – Житомир : ЖДУ, 2008. – С. 10–13.

13. *Маслак Л. П.* Проблема міжкультурної комунікації у підготовці майбутніх офіцерів до миротворчих операцій // Проблеми педагогічної освіти в полікультурному просторі України : матеріали Всеукр. конфер. ["Проблеми педагогічної освіти в полікультурному просторі України"], (Житомир, 22-23 травня 2007 року). – Житомир : ЖДУ, 2007. – С. 85–90.

14. *Маслак Л. П.* Особливості методики поетапного формування професійної іншомовної компетентності майбутнього офіцера // Житомирська науково-педагогічна школа "Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів" : [зб. наук. праць / за ред. проф. О. А. Дубасенюк]. – Житомир : ЖДУ, 2009. – С. 257–269.

15. *Маслак Л. П.* Особливості професійної іншомовної компетентності офіцера інженерно-технічної спеціальності // Тези 33-ї наук.-практ. міжвуз. конф., присвяченої Дню університету, 18-19 березня 2008 року. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – С. 208.

АНОТАЦІЇ

Маслак Л. П. Педагогічні умови формування культурологічної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Житомирський державний університет ім. Івана Франка, Житомир, 2010.

У дисертації науково обґрунтовано сутність та тлумачення поняття "культурологічна компетентність", розроблено її структуру в культурологічному та компетентнісному аспектах, яка включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативний, контрольно-оцінний компоненти та професійні компетенції; визначено критерії, рівні та показники культурологічної компетентності; запропоновано етапи та педагогічні умови її формування; розроблено теоретичну модель формування культурологічної

компетентності військового фахівця у вищому військовому навчальному закладі.

У роботі представлено програму експериментальної роботи з підготовки майбутніх офіцерів до формування у них культурологічної компетентності, розроблено технологію, визначено принципи, умови, форми, методи, прийоми, засоби, етапи її успішного формування, проведено аналіз результатів діагностичного та формувального етапів експерименту.

Ключові слова: культурологічна компетентність, педагогічні умови, професійні компетенції, технологія формування культурологічної компетентності, етапи експерименту.

Маслак Л. П. Педагогические условия формирования культурологической компетентности будущих офицеров радиотехнических специальностей. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, Житомир, 2010.

В диссертации проанализирована история развития понятия "культурологическая компетентность", определена её структура на основе культурологического и компетентностного подходов, которая представлена мотивационно-ценностным, когнитивным, коммуникативным, контрольно-оценочным компонентами. В её состав входят такие профессиональные компетенции как общекультурная, межкультурная, социокультурная, специальная и коммуникативная. Определены педагогические условия, критерии, уровни, показатели и этапы формирования культурологической компетентности.

С помощью методов математического и статистического анализа, экспертной оценки выделены группы педагогических условий, которые способствуют эффективному формированию культурологической компетентности будущего офицера. Разработана теоретическая модель формирования культурологической компетентности военного специалиста в высшем военном учебном заведении. Соответственно образовательно-квалификационной характеристике военнослужащего радиотехнической специальности определены виды знаний и умений будущего офицера, которые способствуют формированию культурологической компетентности при условии использования интегрированного подхода в процессе обучения гуманитарным дисциплинам.

Эффективное функционирование модели осуществляется с помощью таких педагогических условий: *организационных*, которые обеспечивают

учебно-образовательный процесс в высшем учебном заведении; *методических*, определяющих формы, методы, приемы обучения, интеграцию гуманитарных дисциплин, использование учебных программ центра самоподготовки, а также инновационных методов преподавания; *технологических*, которые включают использование практико-ориентированных технологий; *психологических*, которые предусматривают наличие системы мотивации военнослужащих; ориентации на развитие ключевых профессиональных компетенций; *реализационных*, ориентированных на культурологическую подготовку, совершенствование содержания гуманитарных дисциплин.

Разработана авторская технология формирования культурологической компетентности будущего офицера, выделены основные этапы её внедрения в практику деятельности высших военных учебных заведений в контексте культурологического, функционального, компетентностного, коммуникативного, интегрированного, личностно ориентированного подходов. Реализация педагогической технологии в процессе преподавания авторского интегративного курса "Формирование культурологической компетентности будущего военнослужащего-профессионала", способствует формированию всех составляющих исследуемого личностного новообразования.

Эффективность модели и технологии формирования культурологической компетентности будущих офицеров проверена экспериментально.

Результаты эксперимента свидетельствуют о возрастании показателей, которые характеризуют "продвинутый" и "рубежный" уровень культурологической компетентности, и, соответственно, уменьшении в экспериментальной группе количества курсантов с низким уровнем.

Основные результаты исследования внедрены в учебный процесс высших военных учебных заведений Украины.

Ключевые слова: культурологическая компетентность, педагогические условия, профессиональные компетенции, технология формирования культурологической компетентности, этапы эксперимента.

Maslak L. P. Pedagogical conditions of future officers' radioengineering specialty culturological competence formation. – Manuscript.

The thesis on getting the scientific degree of a candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.04 – theory and methods of professional education – Zhytomyr State University named after I. Franko, Zhytomyr, 2010.

In the thesis the essence and the place of "culturological competence" is scientifically substantiated; its structure in culture and competency aspect which includes motivational-evaluative, cognitive, control-evaluative components as well

as professional competencies is worked out; criteria, levels, indices of culturological competence are defined; pedagogical conditions and the stages of its formation are suggested; military specialist's theoretical model of culturological competence at higher military educational establishment is worked out.

The programme of the experimental work of future officers' training to culturological competence formation is presented; its technology is worked out; principles, conditions, forms, methods, techniques, means and stages of successful future officer's culturological competence formation are defined; the results of diagnostic and formation experiment stages are analyzed.

Key words: culturological competence, pedagogical conditions, professional competencies, technology of culturological competence formation, stages of experiment.